

İngiliz Diplomat William Turner'in 1815 yılındaki Kuşadası İzlenimleri

Kitabın Künyesi

Kitabın Adı : “Journal of a Tour in the Levant”(Cilt 3)

Yazar : William Turner

Yayınevi : John Murray-Archibald Constable, Londra

Kitabın basım tarihi: 1820

Seyyahlar konusunda Türkiye'deki en yetkin araştırmacılardan biri olan **İlhan Pınar** seyahatnamelerin ortaya çıkış gerekçesi ile ilgili olarak şunları yazmaktadır:

“Seyahatnameler her şeyden önce dönemlerine özgü bir bilgi toplama yönteminin ürünüdür; özellikle Osmanlı şehirleri ve yerleşim yerleri üzerine yapılan çalışmalarda yararlanılan Avrupalı seyyahların seyahatnamelerinin ortaya çıkışları üç ayak üzerine kuruludur; bunlardan birincisi, Avrupa'nın kendi varlığını tehdit eden karşı taraf yani Osmanlı hakkında bilgilenmek ihtiyacı, ikincisi, Avrupa'nın yaptığı zihinsel sıçrayışın temelini oluşturan merak'ın giderilmesi ve Üçü seyyahların yaygın olarak yollarda olduğu dönemde toplumun haber ve bilgi ihtiyacının karşılanmasıdır”.

Gerçekten de Avrupalılarca mistik ve sihirli bir ülke olarak algılanan Osmanlı Devleti birçok gezginin uğramadan geçemeyeceği birçok unsuru bünyesinde barındırmıştır. Seyyahların ülkemizi tercih etmesinde İlhan Pınar'ın gerekçelerine benim ilave edeceklerimde şunlardır: İlk olarak dünyanın birçok ülkesinde olmayacak kadar değişik tarihi esere ve ören yerine ev sahipliği yapmasıdır. Haliyle bu kadar tarihi eser dünyanın en kadim milletleri tarafından yaratılarak bu topraklara bırakılmıştır. Birçok kavime ev sahipliği yapan Anadolu toprakları tarihin başladığı ve her santiminden dışarı tarihin fışkırdığı bir mekândır. Haliyle insandaki gezme dürtüsünü besler. Bu topraklar diğer dünya ülkelerinden farklı olanı barındırır. Zira batı ile doğu, kuzey ile güney arasında bir köprü niteliği taşıyan Anadolu bu kültürlerin sentezinden farklı bir kültürel doku üretmiştir. Dünyanın başka bölgelerinde olmayan bu farklı doku o dönemlerde batı tarafından hiç bilinmemektedir. Zira batı ülkeleri uzak Asya ve Afrika dâhil sömürü düzeni kurduğu pek çok ülke ve bölgeyi yakından tanırken, tamamen bağımsız ve yarı yarıya dışarıya kapalı Osmanlı ülkesi pek tanınmamaktadır. Tanımak istemektedir. Batı dünyasına göre Osmanlı'nın herkese meydan okuyan bir gururu, öne eğilmez bir başı vardır. Asidir, yıllarca doğu yollarını tıkayan önemli bir kaledir. Özellikle Hıristiyan dünyasının kaynağı sayılan Orta Doğu ve Anadolu toprakları farklı bir dinsel inanış olan Müslümanların, dolayısıyla Osmanlı'nın kontrolü altındadır.

Ancak Müslüman olmasına rağmen engin hoş görüşü ile Hıristiyan dünyasının birçok kutsal kentinin (Antakya, Efes, Tarsus, İstanbul) batılılara tanıtılmasına ihtiyaç duyulmaktadır. Seyyahlar da bu topraklardaki Hıristiyan kültürüne ait öğeleri tanıtmak için en önemli araçtır. Bütün bunlardan daha önemlisi Osmanlı İmparatorluğu sınırları içerisindeki her karıştan tarihi eser fişkırmaktadır. Türklerin bir kısmının “taş parçası” olarak küçümsedikleri pek çok eser batılıların iştahını kabartacak kadar değerlidir. Gelen seyyahların büyük bir bölümü tarihi eserlerden taşınabilir nitelikteki her eseri ülke dışına kaçırma eğilimi içindedir. Zaten William Turner’in özel ilgi alanı tarihi mühürler ve sikkelerdir. Turner, Osmanlı topraklarında görev yaptığı dönem içerisinde tarihi sikkeler ve mühürlerden müthiş bir koleksiyon oluşturmuştur. Bugün İngiltere’nin en büyük tarihi sikke, para ve mühür koleksiyonu William Turner’in koleksiyonudur. Paha biçilememektedir. Öyle bir koleksiyondur ki, İngiliz devletince koruma altına alınmış ve referans koleksiyon olarak yani tüm çeşitleri içinde barındırmasından dolayı başvuru yapılabilecek veya karşılaştırma yapılabilecek bir koleksiyondur. Eserlerin tamamına yakını bizim ülkemizden dışarı çıkarılmıştır. 1815 yılının Ocak ayında Kuşadası’na gelen İngiliz diplomat William Turner’in “**Journal of a Tour in the Levant**”(Levant’ta Gezi Günlüğü)adında yayınlanmış üç ciltlik kitabını incelediğinizde, gezgini seyahate yönlendiren farklı şeylerin de olduğunu görmekteyiz. William Turner hem Türk, hem de Yunan gelenek ve göreneklerini incelemeye bir ömür adanmış bir seyyahdır. Turner, Türk ve Yunan gelenek ve göreneklerine hayrandır. Bu gelenek ve göreneklerin kendi toplumunda olmamasını İngiltere için eksiklik olarak görmektedir. Türk ve Yunan gelenek ve göreneklerinin bu kadar etkileyici olmasının yegâne nedeni Turner’e göre her iki kültürün de çok köklü iki millet tarafından yaratılmasındadır. Turner, Türk ve Yunan gelenek ve göreneklerini tanıtırken taraf tutmayı da ihmal etmemektedir. Dönemin ruhuna uygun şekilde tipik bir Yunan hayranlığını bazen Türkleri karalamak için de kullanmaktadır. Türkler her ne kadar köklü bir millet ve engin bir kültür yaratmış olsalar da batılılara göre “barbar” bir kavimdir. Turner, seyahatlerinde giyim-kuşam, batıl inanç, konuşulan lehçeler ve üretilen her şeyle ilgilenmiştir.

William Turner 1792 yılında İngiltere’nin Yarmouth kentinde doğmuştur. Üniversite öğretim üyesi olan babasının İngiliz Dışişleri Bakanı ile olan dostluğu sayesinde 1811 yılında İngiltere’nin İstanbul Büyükelçiliğinde görevlendirilmiştir. Aslında Avrupa’da Napolyon Savaşları’nın devam ettiği dönemde bir yandan savaştan kurtulmuş, diğer yandan da çocukluğundan beri hayallerinde büyümlü bir atmosfere sahip Osmanlı ülkesinde inceleme olanağı bulmuştur. İstanbul’daki İngiliz Büyükelçiliğinde göreve başladıktan bir yıl sonra 1812 yılındaki Osmanlı-Rus Anlaşmasının mimarlarından biri de genç bir diplomat olan William Turner olmuştur. William Turner, toplam 5 yıl Türkiye’de kalmıştır.

Kaldığı süre içinde Osmanlı Saray hayatı, Osmanlıyı oluşturan milletlerin etnik özellikleri, gelenek ve görenekleri konusunda ayrıntılı inceleme yapmıştır. İncelemelerini devamlı seyahat ederek yapmıştır. Seyahatleri esnasında Osmanlı ülkesi'nin (Anadolu, Ege Adaları-Yunanistan) tamamına yakını dolaşmıştır. Turner, seyahat gözlemlerini 1820 yılında üç cilt halinde yayınladığı **“Journal of a Tour in the Levant”**(Levant'ta Gezi Günlüğü) adlı kitabında okuyucuları ile paylaşmıştır. William Turner önce Didim-Milet yöresini gezmiş oradan da Sisam'a geçmiştir. Kuşadası'na Sisam Adası'ndan deniz yoluyla havaların soğuk ve yağmurlu olduğu 1815 yılının Ocak ayında gelmiştir. William Turner'in Kuşadası ile gözlemlerini devam edem bölümlerde aktarıyoruz. Koyu renkli metinler William Turner'in gözlemleri, diğer metinler benim yorumlarımdır. **İşte Levant'ta Gezi Günlüğü'nün** Kuşadası bölümleri:

“11 Ocak 1815 Perşembe: Scala Nova bir parçası düzlükte, bir parçası ise dağın yamacında olan bir kenttir. Yaklaşık olarak 3000 ev bulunmaktadır. Bunun: 2000'i Türklerin, 800'ü Rumların, geri kalanı da Yahudi ve Ermenilerindir. Son dönemde kentte toplam 10 evde yaşayan yaklaşık 40 Yahudi kalmıştır. Türklerin yaşadığı bölüm düzlük alanda, etrafı Türkler tarafından yapılmış surlarla çevrili durumdadır. Bu bölgeye yabancıların girmesi yasaktır. Türkler buraya “kale” adını vermişlerdir. Duvarlar iki tuğla kalınlığında, çok sıradan işçilikle yapılmıştır. Bir çok parçası sallanmaktadır. Bütün Türkler gün batımında kapıları düzenli olarak kapanan bu kalenin içinde yaşarlar. “

Turner'in anlatımları aynı dönemde Kuşadası'na gelmiş seyyahların anlatımlarını desteklemektedir. Turner kentte 3000 ev bulunduğunu belirtmektedir ki, o dönemlerde Kuşadası nüfusunun 20 bin kişi olduğunun bir çeşit doğrulanması gibidir. Ancak Kuşadası surlarını Turner'in çok iyi incelemediği anlaşılmaktadır. İki tuğla kalınlığında denilen surların en dar yeri yapıldığı dönemde bile 2 metreden aşağı düşmemiştir.

“Hıristiyanların kale içine girişi kısıtlanmıştır. Buna rağmen bazı Hıristiyanların kale içindeki dükkânlarını gün boyunca açmasına izin verilir. Şüphesiz ki, caddeler salgın hastalıklara davetiye çıkaracak kadar pistir. Kentin Rum Cemaatinin ikamet ettiği mahallesinden aşağıya doğru, taşların arasından etkileyici güzellikte bir pınar akmaktadır. Türk tarafında eli ayağı düzgün bir veya iki dükkân bulunmaktadır. Bütün kenti kaplayan evlerin tamamı ahşaptan yapılmıştır. İskelesi yoktur, bir tane gemilerin demirlediği dış limanı bulunmaktadır. Scala Nova'nın karşısında içinde muhteşem bir kale olan bir ada bulunmaktadır. Burada çok sayıda kuş yaşadığı için, kentin Türkçe ismi olan Kuşadası da buradan türetilmiştir. “

İlçemize 19ncü yüzyılın başlarında gelen pek çok seyyah Kuşadası şehrinin çok pis olduğu ve hastalıklara davetiye çıkaracağı konusunda hem fikirdir. Diğer önemli bir tespitte Rum Mahallesi denilen Kese Dağı'nın önündeki bölümden kayalar arasından aşağıya akmakta olan pınardır.

Şimdi bu pınara ne olmuştur, bilinmez? Lakin, biz Türkler bu bölgeden akan dereye ‘**Bokludere**’ dediğimize göre durum ortadadır.

“Smyrna’nın bütün ticareti güneyinde yer alan Scala Nova’dan yapılmaktadır. Çünkü İzmir’e gidebilmek için gemilerin geçmesi gereken büyük bir yarımada (Çeşme Yarımadası gibiS.O) Scala Nova’da yoktur. Ancak Asya kıtasına giriş kapısı kabul edilen Scala Nova’daki bu transit ticareti şimdi azalmaya başlamıştır. Buradan Smyrna’ya doğru düzenli olmayan, genellikle haftada bir kez çıkarılan kervan seferleri vardır. Bu ticari faaliyetlerden başka, Scala Nova’dan savaş boyunca oldukça büyük miktarlarda mısır ve zahire ihraç edilmiştir. Smyrna ile Melasso(=Milas) arasındaki bu bölgeyi adına Müsellim denilen bir ağa yönetmektedir. Fakat Bay Bonfort bana:kinin cebinde 300bin kuruş parası varsa, bütün bir bölgeyi istediği gibi yönetebilir, bunun dışında bir şey yapamaz, dedi.” “Sabah kalktıktan sonra yürüyerek eski İngiliz Yardımcı Konsolosunu ziyarete gittim. Kendisi bir Zantiot’tu¹ ve burada kırk yıldan bu yana ikamet ediyordu. Aynı zamanda Mr.Werry’nin resmi olmayan adamıydı. Ayrıca ondan Fransız Konsolosuyla arasındaki büyük rekabetten dolayı bana kırgın olduğunu biliyordum ve bu münasebetle O’ndan özür dileyecektim. Akşam kalenin dışında yaptığım küçük bir yürüyüş dışında bütün gün yağın yağmur nedeniyle kapı dışarı çıkmadım.” “12 Ocak 1815 Cuma: Dün geceki yağmur bugün de devam etti. Hatta bu gece de yağmaya devam ediyor. Bütün geceyi evin içinde okuyarak ve yazarak geçiriyorum. George’u atlara bakmaya gönderdim. Efes yoluyla Smyrna’ya gitmek için 3’te beni buldu Kendisine 60 kuruş verdim. Yarın havanın bizim yola çıkmamız için uygun olup olmayacağını merak ediyorum. 13 Ocak 1815 Cumartesi: Güzel parlak güneşli bir sabahtı. Ben atları hazırlaması için George’u gönderdim. Saat 9’u çeyrek geçe yola çıktık. Yolumuz üzerinde sağı solu bezemiş çalılıklar, bereketli ovalarda keçi ve koyun sürülerine bin bir lezzet sunan meralar, ekili alanlar ve yemyeşil dağlar uzanıyordu. Denizi solumuza almış bazen tepelerin arasına gizlenmiş yoldan devam ediyorduk. Yolda birbirinin peşi sıra dizilmiş develerden oluşan uzun kervanlarla karşılaşıyorduk. Kimi kervanın dağların yilankavi yollarında olduğunu develerin boyunlarına asılmış çanların seslerinden anlıyorduk. Buradaki develer çöl devlerinden çok farklıydı. Buradakilerin başlarını dağınık vaziyetteki tüyler kaplamış ve bu develere adeta başlarına taç takılmış gibi daha güçlü bir görüntü vermişti. Bu tip tüylü develer Anadolu’da çok yaygındır. Ama ince yapılı ve tüysüz Arap develerine de rastlamaktayız. Efes Pococke, Chandler ve Dallaway tarafından en ince ayrıntısına kadar tarif edilmiştir. Bende kendi hesabıma bu anlatımı biraz daha dar kapsamlı tutacağım. Saat on iki buçukta Rumlara ait vakıf evleri olduğunu sandığımız Efes kentinin ilk harabelerine geldik.”

¹ İyonya Denizinde bulunan Yunanlılara ait Zanti adası sakinlerinden.

William Turner'in 1815 yılının Ocak ayında Kuşadası'nda geçirdiği iki günün sonunda kara yoluyla Efes bölgesine geçişinin öyküsü bu şekilde. İnsanı adeta bir düş âlemine götüren seyahatimizin anlattıklarıyla günümüz Kuşadası'nı karşılaştıralım. O pis haliyle eski Kuşadası'nda mı yaşamak istersiniz, yoksa dağın taşın betonlaştığı, insani ilişkilerin menfaate dayalı olduğu yeni Kuşadası'nda mı? William Turner 1816'da İngiltere'ye döndükten sonra Dışişleri Bakanlığında çalışmaya devam etti. 1824 yılında yeniden Büyükelçilik Sekreteri olarak İstanbul'a gönderildi. 2 yıl daha İstanbul'da kaldı. Döneminin en büyük tarihi sikke, para ve mühür alıcılarından biri oldu. 1867 yılında İngiltere'nin Leamington kentinde 74 yaşında öldü.

Kaynak : Sedat Onar, KUYETA Yerel Tarih Dergisi 2012 Mayıs sayısı